

Sinteza se mora temeljiti na provjerenoj faktografiji

Diskusiji o knjizi »Istorija Jugoslavije« četvorice autora Božića-Čirkovića-Ekmečića-Dedijera pridružit ću se osvrtno na poglavlje »Jugoslavija između centralizma i federalizma« (427–443), autor kojeg je Vladimir Dedijer. To je jedno od četiri poglavlja u kojima Dedijer obrađuje staru Jugoslaviju od njena postanka do sloma (ostala su poglavlja: Nova država u međunarodnim odnosima, Ekonomika Kraljevine Jugoslavije i Obrazovanje i kulturna kretanja).

Osnovna je pretpostavka za pisanje sintetičkog povijesnog teksta dobro poznavanje povijesne faktografije i prethodnih monografskih obrada parcijalnih komponenata razvoja. Zahtjev za točnim činjeničnim podacima ne postavlja se samo radi vjerodostojne rekonstrukcije i točnog redosljeda zbivanja, već i zato što točna rekonstrukcija zbivanja utječe na interpretaciju, pa greške u faktografiji mogu dovesti do izopačene slike povijesnih procesa i do neprihvatljivih tumačenja. Ima, doduše, slučajeva kad pojedini podatak nije toliko bitan u nekom osebujnom zbivanju, ali to se može prihvatiti tek za analitičke tekstove, a nikako za sinteze. Sinteza se mora oslanjati na provjereni činjenični materijal, ona ga donosi u vrlo serioznom izboru da bi se argumentirale ocjene povijesnih procesa. No, čini mi se da Dedijer nije o tome vodio mnogo računa, pa mu se dogodilo da relativno kratak sintetički tekst od svega šesnaest stranica sadrži nedopustivo mnogo faktografskih grešaka. Mada su neke dosadašnje ocjene Dedijerova teksta na to već upozorile (v. beogradski časopis *Gledišta* br. 3 za 1973), ipak ću primjedbe na poglavlje »Jugoslavija između centralizma i federalizma« započeti upravo upozorenjem na *obilje netočnih činjeničnih podataka*, i to mahom onih koji su veoma važni za interpretaciju zbivanja i davanja povijesnih ocjena i koji su u stručnoj literaturi utvrđeni i mnogo puta ispravno ponavljani.

Već u samom navođenju sadržajnih natuknica ispod naslova poglavlja (427) autor daje kronološki inverzno dva dobro poznata podatka. On najprije navodi donošenje prvodecembarskog akta, a zatim ujedinjenje Srbije i Crne Gore. Redosljed zbivanja bio je upravo obrnut. Tako je Dedijer postupio i u samoj obradi, pa je bez razloga napravio kronološku zbrku u praćenju procesa stvaranja jugoslavenske države. U njegovu tekstu najprije čitamo kako je regent Aleksandar primio delegaciju Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba 1. XII 1918. godine u Krsmanovićevoj zgradi na Terazijama, gdje je čitana adresa Vijeća i proglašeno ujedinjenje (428), zatim o održavanju konferencije u Ženevi i potpisivanju Ženevske deklaracije (429), što se zbilo na početku studenoga 1918, a zatim o Velikoj narodnoj skupštini u Podgorici koja je 25. studenoga 1918. proglasila »ujedinjenje Crne Gore sa Srbima, Hrvatima i Slovencima«. (Usput rečeno taj se podatak u sadržajnom pogledu

razlikuje od onoga naprijed, gdje se navodi ujedinjenje Srbije i Crne Gore. To je, vjerojatno, zbog toga što tekst dokumenta govori o dvije etape ujedinjenja i glasi: »Da se Crna Gora s bratskom Srbijom ujedini u jednu jedinu državu pod dinastijom Karadorđevića, te tako ujedinjena stupi u zajedničku otadžbinu našeg troplemenog naroda Srba, Hrvata i Slovenaca...« A upravo tako formuliran tekst zaključka ima svoje povijesno značenje i svoju povijesnu težinu koju Dedijer nije uočio.) Inverzna obrada nekih zbivanja ne može se i ne mora se uvijek izbjeći, pogotovo kad je riječ o praćenju dužih procesa, gdje se uočavaju i povezuju pokretne sile zbivanja. Međutim, baš u slučaju stvaranja jugoslavenske države taj kronološki redoslijed ima posebno značenje i sam za sebe govori o isprepletenosti i proturječnostima cijelog procesa, o dilemama i sukobima građanskih političara koji su u to vrijeme predvodili politički život jugoslavenskih naroda. Prema Dedijerovu tekstu, povijesna slika jednog za nas toliko značajnog procesa ispala je prilično blijeda, bez dovoljno jasno izraženih oprečnih koncepcija koje su se javile kao posljedica povijesnog nasljeđa i konkretnih interesa pojedinih jugoslavenskih buržoazija. A to je šteta jer knjiga nije namijenjena samo stručnjacima već širem krugu čitatelja koji su umjesto sagledane problematike dobili zbir fragmentarnih isječaka često temeljenih na pogrešnoj faktografiji.

Na prvoj stranici ovog poglavlja (str. 427 knjige) Dedijer navodi netočni podatak o osnivanju *Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba*. Narodno vijeće nije osnovano potkraj rujna, nego na početku listopada 1918. godine. Iza toga netočnog podatka o vremenu osnivanja Narodnog vijeća stoji još jedna mnogo teža netočnost da je Narodno vijeće osnovano »kao vrhovni organ državne uprave na teritoriji Austro-Ugarske nastanjene Južnim Slavenima«. Svi povijesni radovi, koji raspravljaju o Narodnom vijeću (a njih nije mali broj), točno utvrđuju što je bilo Narodno vijeće u trenutku svoga osnivanja. Ono tada nije državni organ, niti je to moglo biti, nego političko predstavništvo sastavljeno od predstavnika svih političkih stranaka i grupa opredijeljenih za jugoslavensko ujedinjenje. Međutim, to političko predstavništvo postalo je najviši organ vlasti u trenutku sloma Austro-Ugarske Monarhije, kad se pojavila nova Država Slovenaca, Hrvata i Srba. Također je potpuno proizvoljna i povijesno neistinita tvrdnja izrečena u slijedećoj rečenici, tj. da je Narodno vijeće u Hrvatskom saboru proglasilo stvaranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba (to također stoji i na početku poglavlja »Nova država u međunarodnim odnosima«, str. 401). Da li se autor zapitao: kakav je bio odnos Narodnog vijeća i Hrvatskog sabora i kako to da je Narodno vijeće u Hrvatskom saboru donosilo svoj toliko važan zaključak? Treba, prije svega, reći da je *Hrvatski sabor* bio najviši organ vlasti i nosilac državnog suvereniteta Hrvatske. Ali, njegova se nadležnost praktički protezala samo na uže područje Hrvatske koje je bilo u ugarskom dijelu Monarhije, mada je njen službeni naziv Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija. (Ostale hrvatske zemlje — Dalmacija i Istra — bile su u austrijskoj polovici Monarhije i imale su posebnu upravu.) *Narodno vijeće* političko je predstavništvo svih jugoslavenskih zemalja koje su bile pod austrougarskom vlašću i zaključak od 29. listopada 1918. nije zaključak Narodnog vijeća nego Hrvatskog sabora. On

govori o prekidu svih državnopravnih veza Hrvatske s Austrijom i Ugarskom i o proglašenju Hrvatske posve nezavisnom državom koja »pristupa u zajedničku narodnu suverenu državu Slovenaca, Hrvata i Srba«. Odnos Hrvatskog sabora i Narodnog vijeća najbolje se vidi iz daljnjeg teksta istog zaključka Hrvatskog sabora, kojega Dedijer pripisuje Narodnom vijeću, a u kojem se kaže: »Sabor kao predstavnik Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije smatra objavu Narodnog vijeća od 19. o. mj. za sebe obvezatnom, te izjavljuje da priznaje Narodnome vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba vrhovnu vlast...« (kurz. H. M.). Tim je, dakle, saborskim zaključkom Narodnom vijeću priznat status vrhovnog organa državne vlasti za Hrvatsku u kojoj će i dalje neposrednu vlast vršiti zemaljska vlada i hrvatski ban. Ostale jugoslavenske zemlje, koje su do tada bile pod Austro-Ugarskom, prihvaćaju zaključak Hrvatskog sabora o raskidu svih veza s Austro-Ugarskom Monarhijom preko svojih regionalnih organa i ulaze u novu Državu Slovenaca, Hrvata i Srba kojoj je na čelu Narodno vijeće.

Dakako, navedena faktografska netočnost ima svoje konzekvence u interpretaciji ne samo stvaranja jugoslavenske države, nego i njenog daljnjeg razvoja. Hrvatski sabor, kao nosilac hrvatske državnosti i stvarni organ državne vlasti u Hrvatskoj, u Dedijerovoj je pogrešnoj interpretaciji izgubio svako značenje u prevratnim danima 1918. godine. No, ako se Hrvatski sabor tako degradira — što je znanstveno nedopustivo — postaje nerazumljivo mnogo toga u hrvatskoj politici međuratnog razdoblja. Kako objasniti kasnije isticani zahtjev da Hrvatski sabor također ratificira prvodecembarski akt (što je uradila Narodna skupština bivše Kraljevine Srbije)? Kako objasniti mnoge točke programa hrvatske federalističke opozicije pod vodstvom Stjepana Radića, posebno rezoluciju Seljačko-demokratske koalicije od 1. kolovoza 1928. u kojoj se kaže da se stupanjem u novu državnu zajednicu sa Srbijom pojedini dijelovi nisu odrekli povijesno-državnih individualiteta? Borba Hrvatske republikanske seljačke stranke protiv centralizma upravo se i temeljila na povijesnim pravima hrvatskog naroda, što u tome poglavlju nije našlo odgovarajuće mjesto.

Pogrešno tretiranje odnosa između Narodnog vijeća i Hrvatskog sabora na žalost nije jedina greška u tome poglavlju. Prateći pažljivo daljnji tekst nailazimo na nove greške i u faktografiji i u interpretaciji. Ako bismo i prihvatili Dedijerovu tvrdnju da povijest nije utvrdila *svu* političku pozadinu *Ženevskog sporazuma* s obzirom na to da — unatoč velikom broju radova o Ženevskoj konferenciji — još uvijek ima nekih otvorenih pitanja u vezi s njenim održavanjem i uzajamnim odnosima njenih sudionika, ipak znamo o njoj toliko da nam nije nepoznata ni neobjašnjena »igra Nikole Pašića«. A to tvrdi Dedijer (429). Treba samo posegnuti za svim obradama, posebno onima koje su se pojavile u posljednje vrijeme (npr. rad Dragoslava Jankovića: Ženevska konferencija o stvaranju jugoslavenske zajednice 1918. godine, Zbornik radova »Istorija XX veka«, sv. 5, Beograd 1963), pa da se vidi u čemu se sastoji ta »igra«. D. Janković u zaključku svoga rada s pravom ističe da je Ženevska konferencija »značila pokušaj Jugoslovenskoga odbora (i drugih faktora koji su bili na njegovoj strani) da se velikosrpski metod ujedinjenja odloži s nadom da će se kasnije, u Konstituenti, naći bolje,

prihvatljivije solucije«. Nije teško otkriti da je nosilac velikosrpske metode ujedinjavanja na Ženevskoj konferenciji bio Nikola Pašić. Nije točno da povijest to nije utvrdila. Samo Dedijer o velikosrpskoj koncepciji Nikole Pašića ovom prilikom ne kaže ništa. U vezi s Nikolom Pašićem autor je u istom pasusu unio još malo nepotrebne nejasnoće. On piše: »Istorija još nije utvrdila svu političku pozadinu Ženevskog sporazuma i igru Nikole Pašića, koji je dotle a i kasnije zastupao ideju centralističke vlade u Beogradu. On je bio dezavuiran u Beogradu, a Korošec u Zagrebu.« Tu je Pašić okarakteriziran kao zastupnik ideje centralističke vlade. To nije netočno, ali je za Pašića mnogo bitnije da je bio nosilac velikosrpske koncepcije. Njegova borba za centralističku vladu znači borbu za učvršćenje velikosrpske dominacije, a to treba reći jer su se i neki građanski političari zalagali za centralizam, a da pri tome nisu htjeli velikosrpsku hegemoniju, već su naivno vjerovali da će tako ostvariti jugoslavensko nacionalno jedinstvo (npr. Svetozar Pribičević). No, ako se još malo vratimo citatu, moramo se zapitati: zbog čega je Pašić bio u Beogradu dezavuiran? Iz teksta bi se moglo zaključiti da je dezavuiran zato što je zastupao ideju centralističke vlade. Treba vjerovati da Dedijer to ne misli i da to nije htio reći, ali takva loša formulacija teksta upravo navodi na takav zaključak. U prethodnom odlomku kaže se da je Ženevski sporazum predviđao dualističku državu, a to je ono što nisu htjeli ni u Beogradu a nije to htio ni sâm Pašić.

Kad Dedijer govori o izborima za *Ustavotvornu skupštinu* (28. XI 1920), kaže da su na njima sudjelovale »stare političke stranke iz predratnih dana (radikali), zatim nove sjedinjene partije«. To je u zagradama objasnio jednim primjerom i naveo: »demokratima se pridružio Svetozar Pribičević sa svojom političkom grupom«. U nastavku Dedijer karakterizira i treću grupu političkih partija, a to su »neke novoosnovane«. Ostavimo po strani podjelu na stare, novosjedinjene i novoosnovane političke stranke (u sintezi bi bila mnogo značajnija klasifikacija po idejama i programima) i zadržimo se samo na formulaciji da se Svetozar Pribičević *pridružio demokratima*. Iz takvog teksta može se samo zaključiti da je postojala Demokratska stranka i da se toj stranci pridružio Svetozar Pribičević. No, to je posve netočno. Demokratska stranka nastala je upravo Pribičevićevom akcijom (zbor u Sarajevu 15. II 1919!) i tom nukleusu pridružuju se opozicijske grupe samostalnih radikala, naprednjaka i liberala iz predratne Srbije. (O pojavi i djelovanju Demokratske stranke postoji i posebna monografija, a također i jedna o političkom djelovanju Svetozara Pribičevića.)

U vezi s *izbornim rezultatima 1920. godine* treba upozoriti na netočan podatak da su radikali tada dobili najviše mandata — 93, a iza njih demokrati — 92. Činjenica je da je Demokratska stranka postala najjača stranka u Ustavotvornoj skupštini s 92 mandata, a da su radikali imali 91 mandat, što je navedeno u brojnim radovima koji obrađuju to razdoblje povijesti stare Jugoslavije.

Da je *stranačka problematika* i posebno politička aktivnost pojedinih stranačkih vođa u tome poglavlju površno zahvaćena pokazuje više primjera. Kad Dedijer govori o odvajanju Svetozara Pribičevića od matice Demokratske stranke i o stvaranju posebne Samostalne demokratske stranke, on to stavlja u takav rečenični sklop da čitatelja upućuje

na posve pogrešan zaključak. Ta rečenica glasi: »Svetozar Pribičević je kao član Demokratske stranke zastupao centralističke pozicije, da bi posle napustio demokrate, obrazovao Samostalno demokratsku stranku, sklopio sporazum s Radićem, tražeći podelu zemlje na istorijske pokrajine, prvi korak ka federaciji, da bi tek posle 6. januara 1929. godine prihvatio federalističko uređenje Jugoslavije« (432). Autorova težnja da u jednoj rečenici dade Pribičevićev politički put i djelovanje dovela je do toga da nam kaže kako je Sv. Pribičević odmah nakon osnivanja SDS sklopio sporazum sa Stjepanom Radićem. Međutim, Pribičević napušta Demokratsku stranku upravo zbog neslaganja s drugim krilom stranke (predvodi ga Ljuba Davidović) koje nastoji da se u opozicijski blok protiv radikalne vlade uključi i Radićeva HRSS. Ovdje je, dakle, izostala toliko značajna suradnja Sv. Pribičevića s radikalima, kad je upravo on omogućio nastavak radikalne vladavine i produženje učvršćenja velikosrpske hegemonije koju sam nije htio. Osnovavši Samostalnu demokratsku stranku Pribičević zaključuje politički savez s radikalima (tzv. Nacionalni blok) i tako dolazi do čuvenih P-P vlada (Pašić-Pribičević). Međutim, nakon skupštinskih izbora na početku 1925. god. i velikog uspjeha HRSS (mada je Stjepan Radić tada bio u zatvoru) radikali zaključuju sporazum sa Stjepanom Radićem, a napuštaju politički savez sa Svetozarom Pribičevićem. Tek kad se na početku 1927. god. razilaze radikali i radićevci počinje oprezno približavanje dvojice dugogodišnjih protivnika Radića i Pribičevića na liniji borbe protiv velikosrpske hegemonije i završava se *osnivanjem Seljačko-demokratske koalicije 11. XI 1927. godine*. Prema tome, Pribičevićovo političko djelovanje u prvom deceniju postojanja jugoslavenske države, kako ga je autor kondenzirao u jednoj rečenici, izgubilo je neke bitne karakteristike velikog značenja.

Nadalje, posve je netočno da se Stjepan Radić povlači u opoziciju ujesen 1926. i da tada s Pribičevićem stvara Seljačko-demokratsku koaliciju (432, 433). Također je netočan i podatak da je Radić bio uhapšen odmah čim se vratio iz Moskve (432).

Ne stoji ni Dedijerova tvrdnja da se Maček, koji je došao na čelo HSS poslije Radićeve smrti, energično odupro šestojanuarskoj diktaturi. Maček po svojoj konstituciji, a još manje po svojoj političkoj taktici, nije bio čovjek energičnih, odlučnih poteza, pa takav nije bio ni u odnosu na kraljevu diktaturu. Osnovna je karakteristika držanja građanske opozicije prema diktaturi, pa tako i Mačeka, stav pasivnog otpora. Nešto borbeniji bio je jedino Svetozar Pribičević, ali njegova djelatnost u emigraciji, ma koliko bila zamašna, više je značajna za njega samoga, nego po utjecaju u zemlji.

U drugu grupu primjedaba, koje se moraju staviti Dedijerovu tekstu, ulaze one koje u daljnjem raščlanjivanju dovode do osnovnog pitanja: što je to sinteza ili što je to sinteza za Vladimira Dedijera? Dok u sintetičkom tekstu poglavlja »Jugoslavija između centralizma i federalizma« ne nalazimo niz bitnih odrednica za to razdoblje, nailazimo na takve beznačajne pojedinosti koje doista ne spadaju u sintezu i koje nimalo ne pridonose sagledavanju osnovnih linija razvoja i povijesnih procesa. Tako je, npr., potpuno izlišno navođenje imena ministara srpske vlade

koji su stajali pored regenta Aleksandra dok je čitana adresa Narodnog vijeća (428), ili da je udovica dra Antuna Radića u očaju izvršila samoubojstvo na grobu svoga muža (430), ili da su se Stjepan Radić i Pašićev sin, korupcionaš Rade, izljubili u Zagrebu na jednom balkonu pred narodom (432), ili da je kralj Aleksandar ostavio zabilješku iz koje se vidi da je »stvarni« razlog odbijanja njemačke ponude za separatni mir 1915. godine bilo vraćanje prote Zaharija Zaharića na osnovu prividenja vidovitog seljaka Tarabića (433), ili dolazak popa Sime Begovića sa seljacima pred bansku palaču u Sarajevu u znak protesta zbog ukidanja njihove općine (437), ili o romanu ustaškog »poglavnik« Ante Pavelića u kojem se opisuju pripreme i izvršenje atentata na kralja Aleksandra. Sve su to takvi podaci da bi se jedva neki od njih mogao naći u širem, analitičkom tekstu neke monografije. Dediđer je ipak smatrao potrebnim da ih uvrsti u sintezu.

Primjedbe i zamjerke Dediđerovu tekstu poglavlja »Jugoslavija između centralizma i federalizma« nisu time iscrpljene. No, već se i iz navedenog može zaključiti da to nije uspjeti sintetički tekst. Od sinteze očekujemo da nam postavi i objasni problematiku, da istakne bitne odrednice razvoja, da utvrdi društvene pojave i odnose, proturječnosti, pokretne sile i ključne, prijelomne točke u povijesnom razvoju. Sinteza bi nam morala dati dinamičnu sliku kompletnog povijesnog kretanja u određenom vremenskom razdoblju. Od svih tih zahtjeva u tom poglavlju dobili smo jako malo. Ne bi se moglo reći da u tekstu nema problematike, da se ne konfrontiraju određene snage, ali je sve to dano u obliku slaganja fragmenata koji ne pružaju pogled na razvoj i ne daju osnovnu razvojnu liniju. Čitatelj, međutim, mora dobiti potpunu sliku, on mora sagledati procese u njihovoj složenosti. Dilema između centralizma i federalizma po tome tekstu više je stvar forme nego sadržaja, dok pravi sadržaj te dileme i njeni korijeni nisu uočljivi.